

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: De opkomst en de ondergang van de Nederlandse Volksbeweging

Cramer, N.

Citation

Cramer, N. (1980). Boekbespreking van: De opkomst en de ondergang van de Nederlandse Volksbeweging. *Acta Politica*, 15: 1980(2), 270-272. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3452081>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3452081>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Jan Bank, *De opkomst en ondergang van de Nederlandse Volksbeweging*, Cahiers Nederlandse Politiek, Deventer (Kluwer) 1978, 290 p.

In de 'Cahiers Nederlandse Politiek' heeft Jan Bank de opkomst en *ondergang van de Nederlandse Volksbeweging* beschreven. Een beweging, die op de Nederlandse politiek in de periode direct na de bevrijding veel invloed heeft uitgeoefend. Maar die na de, voor haar teleurstellende, verkiezingsuitslag van 1946 ook weer snel is ineengeschrompeld.

Het zal wel altijd een twistpunt blijven, wat de beslissende impuls voor de wording der N.V.B. is geweest. Was het een herleving van de omstrede Nederlandse Unie van De Quay c.s. uit het begin van de Duitse bezettingstijd? Of moeten wij het Duitse gijzelaarskamp Beekvliet als geboorteplaats aanmerken?

Ik kies met Bank voor de laatste opvatting. Maar realiseer me, dat de voor-geboorte van de Unie voor de N.V.B. een erfelijke belasting is geweest, waaraan zij zich niet heeft kunnen onttrekken. Beekvliet was een klein-seminarie in St. Michielsgestel, waar de Duitsers allerlei vooraanstaanden — vooral politici en hoogleraren — als gijzelaars vastzetten. Daaronder bevonden zich de vrijzinnig-democratische professor uit Delft Schermerhorn — gewezen voorzitter van de antifascistische groepering *Eenheid door Democratie* — en de sociaal-democratische predikant Banning, twee mannen van ongewone allure en bindende kracht. Behept met een kritische maar niet negatieve instelling ten aanzien van het vooroorlogs zuilenbestel. Dit vanwege het onvermogen de massale werkeloosheid op te heffen. Zij vormden in het kamp een kleine kring van vertrouwelingen om zich heen, die zich bewust zette aan de bestudering van na-oorlogse vernieuwing: een doorbreking van de antithese van christelijke en niet-christelijke partijen. Bij dit gezelschap voegde zich op den duur ook De Quay nadat de poging van de Unie om met de bezetter samen te werken was uitgelopen op een bestaans-verbod. Dit geschiedde nadat de Unie-leiding blijkt had gegeven ook niet mee te willen gaan met de kruistocht van Adolf Hitler tegen de Sovjet-Unie.

Dit opgesloten groepje, een kleine politieke elite — Bank spreekt geestig van een 'geheim topberaad' — werd het spoedig eens over het programma. Behalve doorbraak van de vooroorlogse partije-vrzuiling hield dat in versterking van het overheidsgezag om tot een sociaal-economische ordening te geraken, en een zeker moreel herstel. Het was duidelijk dat zij pas na de oorlog met dit program naar buiten konden komen. Hierbij deed zich de complicatie voor, dat het zuiden van het land eerder werd bevrijd dan het westen. Als de Nederlandse Volksbeweging beneden de Moerdijk zou zijn begonnen, zou het merkteken van de Nederlandse Unie nog sterker zijn geweest. De Quay was inmiddels minister in het tweede kabinet-Gerbrandy geworden en de Rooms-Katholieke Staatspartij was de enige geweest die haar aanhang in 1940 de Unie had aanbevolen. De officiële geboorte van de N.V.B. viel daardoor samen met de bevrijding van het westen in mei 1945. Niet zonder innerlijke strijd besloot zij niet zelf als politieke partij te gaan optreden; zij wilde een bemiddelende rol vervullen bij het pogen verschillende partijen tot samensmelting te brengen. Namelijk de Rooms-Katholieke Staatspartij, de Sociaal-Democratische Arbeiders Partij, de Vrijzinnig-Democratische Bond en de Christelijk-Historische Unie. Een fusie, die bij welslagen verzekerd zou zijn van een meerderheid in het parlement. Dat betekende dus meteen al een afwijzing van het plan dat in de linkervleugel van de illegaliteit was ontstaan voor een soort

volksfront, rond verzetsbladen als *Het Parool*, *Vrij Nederland*, *de Waarheid*, *Je Maintiendrai* en *Christofoor*. Het was duidelijk dat een dergelijk gesprek met partijbesturen tijd zou vergen en dus het eerste élan zou kunnen schaden. In dat opzicht bood het ondemocratisch besluit van de opeenvolgende kabinetten Gerbrandy en Schermerhorn om de verkiezingen tot 1946 uit te stellen, het nodige respijt. Het kabinet-Schermerhorn, geleid dus door een der voormannen van de N.V.B., bood propagandistische mogelijkheden. Door de Regerings-Voorlichtingsdienst onder leiding van een andere N.V.B.-er, Frugmans, werden die onbehoorlijk uitgebuit. Maar dit had tot nadeel, dat de N.V.B. geïdentificeerd werd ook met omstrede daden van het kabinet. Zoals: de zuivering, Indonesië, het breken van de Rotterdamse havenstaking en het uitsluiten van de sterk communistisch georiënteerde Eenheidsvakcentrale bij het georganiseerd overleg met de 'bonafide' vakbeweging.

Het fusiegesprek verliep anders dan was voorzien. De Vrijzinnig Democratische Bond reageerde, met reserves van Oud, weliswaar positief, doch de C.H.U.-leiding bleek nauwelijks onder de indruk van de vernieuwingsbeweging in de Nederlands Hervormde Kerk, waarvan Banning, óók al, een der aanstichters was geweest. Zij liet zich ook niet intimideren door deelname aan de N.V.B. van eigen voormannen als Lieftinck en van Walsum. Daarentegen meldde de pacifistische Christen Democratische Unie zich zelf als gesprekspartner aan.

De leiding der R.K.S.P. wilde niet verder gaan dan een gemeenschappelijk urgentie-program. Misschien was dié houding mee in de hand gewerkt door de reserve, welke in de linkervleugel van de N.V.B. bestond tegen het oorlogsverleden van De Quay. Schermerhorn kon er als minister-president niet aan ontkomen een onderzoekscommissie in te stellen. Maar het werd wel een commissie waarin De Quay vertrouwen kon stellen en de illegaliteit werd geweerd. Overigens verkoos De Quay zelf al de politieke vernieuwing na te streven van de K.V.P. uit; de georganiseerde r.k. eenheidspartij. Een van de potentiële bestaansbronnen van de N.V.B. werd daarmee afgesneden. De Quay zou vele jaren later, premier worden van het eerste na-oorlogse kabinet-zonder socialisten.

De afval van de R.K.S.P. maakte het de S.D.A.P. makkelijker om aan een fusiegesprek mee te doen. Zij kon nu meer invloed uitoefenen. En de P.v.d.A. bood haar misschien de kans de groeistagnatie, die al in de dertiger jaren te constateren viel, te genezen. Zij wilde bovendien voorkomen, dat de N.V.B. bij het mislukken van de fusie-besprekingen, zich tot een tweede socialistische partij zou ontwikkelen. Het is typerend dat de moeilijkste punten niet van programmatische aard waren, maar handelden over socialistische symbolen als de Rode Vlag en de Internationale. Tenslotte werd begrepen dat men over en weer van elkander iets moest tolereren.

Wij kennen de uitkomst van het geheel. Bij de verkiezingen van 1946 bleef de P.v.d.A. nog onder het zetelal der fuserende partijen. R.K.S.P. en C.H.U. bleven opmerkelijk stabiel, de A.R.P. verloor wat men haar Colijn-aanhang noemde. De C.P.N. was de grote winnaar.

Hoe moet dit fiasco der N.V.B. worden verklaard? Bank wijst op het elitair karakter der N.V.B. Reeds in het gijzelaarskamp werd het overleg tot een selecte kring beperkt. Was dat daar, gelet op het risico jegens de Duitsers verdedigbaar, van het overleg met de partijbesturen ging geen massaal wervende kracht uit; het leidde tot een compromis met het verleden. Nadelig zal ook wel geweest zijn dat zoveel N.V.B.-ers, al snel leidende politieke posten kregen en dus minder aandacht

hadden voor de Beweging. Organisatorisch rammelde dan ook alles; uiteindelijk dreigde zelfs een faillissement. Schermerhorn en Banning traden meer als volkspedagogen op dan in 't vak doorknede machtspolitici. Hun oproep tot zedelijk reveil was daarvan een voorbeeld. Met hun opvattingen over huwelijk en gezin zou de huidige P.v.d.A. geen raad weten. Beslissend zal geweest zijn dat de zuilenstructuur door de bezetting niet wezenlijk in discrediet was geraakt. Voor zover er verzet werd gepleegd, geschiedde dat vaak via oude zuillijnen. Als de doorbraak quantitatief mislukte, kwalitatief lag dat anders: de doorbraak leverde de P.v.d.A. een sterk kader op.

Tot dusver heb ik samengevat. Bank biedt een verhelderend en bondig exposé, waar niet zoveel op valt aan te merken. Als ik toch wat kritiek heb, dan betreft dit een thema, dat Bank wel aanraakt maar niet verder uitwerkt. Ik bedoel de geringe zuigkracht, welke de N.V.B. op de arbeiders uitoefende. Men zou uit het boek kunnen afleiden, dat juist zij het waren, die het minst van partijvernieuwingen verwachtten. Het was het R.K. Werkliedenverbond, dat zich al in bezettingstijd tegen een fusie van de verzuilde vakbeweging keerde. Zowel Drees, als de raadsman der bisschoppen, pater Stokman, begrepen daaruit dat dit na de oorlog om een politieke evenknie zou vragen. Het blijkt, dunkt me, óók uit de aanvankelijke groei der C.P.N. Het harmonie-model dat de N.V.B. voorstond, oefende, lijkt wel, minder aantrekkingskracht uit dan de oude klassenstrijd der C.P.N. Gelet op recente ontwikkeling in de P.v.d.A. zullen wij het er wel niet gauw over eens worden of dit nu van een progressieve houding of juist van een zeker conservatisme getuigde. Gezegd moet worden dat de toen nog onbekende Den Uyl in een schriftelijke reactie op het N.V.B. program er juist gemis aan socialistische strijdbaarheid in signaleerde. Aan de hand van de theorie van Lijphart over de horizontale en verticale scheilijnen der verzuiling had Bank daar op in kunnen, en moeten gaan.

Overigens: een knáp boékje!

N. Cramer

Ian Budge & Dennis Farlie, *Voting & Party Competition, a Theoretical Critique & Synthesis Applied to Surveys from ten Democracies*. London (Wiley), 1977, x + 555 blz., £ 16,75

In Budge & Farlie's *Voting & Party Competition* a descriptive, explanatory and predictive theory of electoral behavior is presented and tested. The specific purposes of the authors are the interpretation of opinion polls and their use in the prediction of voting and party competition, with the self-imposed restriction that such surveys should not simply tap voting intentions but such more basic variables as are of theoretical value (long-term predispositions, campaign issues and candidates).

I must confess that, originally attracted by its approach which is close to my field of interest, I have fought my way through the book with growing aversion. The work suffers from an indistinct presentation (no informative table of contents, no clear line of thought, ambiguous or obscure sentences), and more basically, the theory is not a theory, and its test deficient.

Let me illustrate these points with the help of page 238 which contains part of a summary of Budge & Farlie's theory (under the heading *Full Assumptions of the*

Synthesis of theorie about Voting and Party Competition based on a General Party-defined Space). I quote:

1. *The polity is democratic in the sense that the single party or coalition of parties which receives most votes in the previous election controls government, electors are fully enfranchised and count equally, results of elections and freedom of political activity are respected, elections are regular and contested by at least two parties.*

Probably nobody had objected if the authors had stopped after the fourth word of the sentence. However, as things are now, most multi-party polities (such as The Netherlands, Belgium, Italy) are excluded by the immediate link demanded between plurality of votes and control of government. The same can be said for Congressional elections in the U.S.: these have no direct impact on government composition at all. Apparently, the authors were heavily biased towards the Westminster system when they made up their assumptions. It is therefore inconsistent to find tests based on Congressional elections, or elections in The Netherlands, Canada or Germany, or the 1968 U.S. presidential election with Wallace as a third party candidate.

I quote again:

2. *Elector's propensities towards given 'parties' can be adequately represented by their position in a space consisting of a vector $(p_{i1}, p_{i2}, \dots, p_{im})$ where there are m parties subject to a normalizing restraint $\sum p_{ij} = 1$. Each entry in the vector (p_{ik}) is drawn from the probability distribution of each 'party's' adherents (II_{5k}) over the combined space of background characteristics and issue-preferences. It consists of the ratio of the probability of an elector of the j th 'party' and k th 'party' being at the position of an elector with a particular set of characteristics and preferences. The electoral 'parties' include non-voters.*

These few lines illustrate, of course, the ambiguity and obscurity in Budge & Farlie (ab)use of the English language. Not a space but *their position* consists of a vector; not m parties but a vector is subject to a constraint; *the ratio* is not that of *the probability* (...) and *kth 'party'*; *the electoral 'parties'* do not include non-voters, except for the one 'party' that includes all non-voters and none of the voters.

A (still) more serious objection against these lines is that several concepts are used without any indication of what is meant. The *probability distribution of each 'party's' adherents over the combined space of background characteristics and issue-preferences* is such an obscure key concept. Here the authors may object that I am quoting a summary. They would be right, of course, but neither the table of contents, nor the Introduction, nor the Index provide any clue as to where in the 555 pages of the book an explanation can be found.

This brings me to my most fundamental objection. The quotation refers in fact to the introduction of the LiRaS technique in a section of the chapter on the Social Group Theory of Voting, but is here presented as a basic theoretical assumption. Now, theory and technique should be distinguished in any scientific publication. That electors' propensities can be adequately represented by positions in a space is of no more theoretical value than the contention that the moon can be represented by an Edam cheese.

There is, of course, an element of theory involved in the quoted lines: electoral votes depend on electoral background characteristics and issue-preferences. But there is nothing new or controversial in this statement and, besides, it is not tested